

МАРИНЕНКО П. І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОВНІ МОДЕЛІ ПОЧАТКУ ДІАЛОГУ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ В ДІАХРОНІЧНОМУ АСПЕКТІ (XVI–XVIII століття)

У статті йдеться про мовні моделі початку діалогу в іспанській мові в XVI–XVIII століттях. Були виявлені найпоширеніші способи відкриття діалогу в діахронічному аспекті шляхом аналізу іспанських театральних творів XVI–XVIII століття. Розглядається функціонування діалогу в комунікації.

Ключові слова: діалог, початок діалогу, репліка, мовна модель, п'єса.

В статье речь идет о языковых моделях начала диалога в испанском языке в XVI–XVIII веках. Выявлены наиболее распространенные способы открытия диалога в диахроническом аспекте путем анализа испанских театральных произведений XVI–XVIII века. Рассматривается функционирование диалога в коммуникации.

Ключевые слова: диалог, начало диалога, реплика, языковая модель, пьеса.

The article deals with language patterns at the beginning of dialogue in Spanish in the XVI–XVIII centuries. The most common ways to open dialogue in diachronic aspect by analyzing the Spanish theatrical works of XVI–XVIII centuries were found. The functioning and operation of dialogue in communication were considered.

Keywords: dialogue, beginning of dialogue, phrase, language model, play.

Ця стаття має за **мету** проаналізувати розмовну іспанську мову в діахронії, взявши за **предмет** дослідження мовленнєві акти та компоненти, що відкривають або розпочинають діалог. Відповідно **об'єктом** дослідження є мовні моделі, які відкривають діалоги. Для дослідження було підготовлено корпус діалогів на основі драматичних п'єс іспанських авторів XVI–XVIII століть. Головним **завданням** постало виявлення найбільш поширених моделей, що застосовуються при відкритті чи на початку діалогів в зазначений діахронічний період, а також прослідкувати мовні засоби, які беруть участь у формуванні цих моделей. Отже, **актуальність** статті полягає в комунікативному та прагматичному підході вивчення мовних моделей діалогів в іспанській мові в діахронічному аспекті.

Для нашого дослідження ми керувалися визначенням “діалогу”, яке запропонував український мовознавець Ф. С. Бацевич. Отже, діалог це форма мовлення (і спілкування), якій притаманна заміна мовленнєвих актів (повідомлень), як правило двох мовців, які перебувають у безпосередньому зв'язку [1:70]. Для кращого оперування значенням ми також додаємо визначення

О. О. Селіванової, згідно з яким мовці, що приймають участь у діалозі, мають комунікативні ролі, які інверсуються (мовець стає адресатом, а адресат перетворюється на мовця), адресатом якого є перший мовець, за умови визнання учасниками спілкування спільної мети й напрямку комунікації [2:128].

Вербалізований діалог це комунікативна діяльність, яка займає особливе місце в людському суспільстві. Координація діалогу, участь у ході діалогу є власне феноменом діалогу. У діалозі права, обов'язки і співпраця структуруються у діалогічні схеми. Діалог є прямою мовою, в якому застосовані не лише мовні знаки, але і всі знаки семіотичної системи: вживання голосу, кинесика, відстань між мовцями, світло, нерозчленовані звуки і т. д., тобто все, що є частиною діалогу і може допомогти в створенні сенсу ситуації. Діалог є семіотичною діяльністю, що здійснюється з ознаками декількох систем, в якій безпосередньо беруть участь кілька людей, чия фізична присутність дозволяє обмінюватися репліками зі знанням того, про що говорилося раніше.

Незважаючи на багатовимірність діалогу, він включає в себе власні рівні організації з характерними одиницями: репліки, втручання, початок та кінець, послідовність діалогом, схем і діалогічних ігор. Ці частини пов'язані в свою чергу ланцюгом реплік. Діалогіями є різні види актів, що діють саме у діалозі за рахунок різних видів втручань.

Різні типи моделей початку діалогу ритуалізовані, тому число привітань в кожній мові обмежено і досить невелике. Після того, як діалог розпочинається, йому нав'язуються стандарти, які стосуються змісту, а не черговості змін реплік.

Як і в будь-якій іншій спільній діяльності, перша умова для існування розмови та діалогу – це участь у ньому двох або більше осіб. Вони мають продемонструвати згоду щодо того, що вони займатимуться цим діалогом, а також бажання брати у ньому участь. Мовець висловлює своє бажання чи намір почати словесний обмін з іншим мовцем, який приймає цю пропозицію або відмовляється від неї. Якщо пропозиція приймається, розмова починається.

Діалог має свою структуру. Навіть якщо мовці погодилися про його умови, розвиток тексту відбуватиметься наступних умов: кожний з партнерів володіє власними засобами вербалізації, робить власну

кодифікацію і має певні компетенції щодо контекстуалізації. Таким чином, ми можемо говорити, що в діалозі відбувається подвійна вербалізація, кодифікація і т. д. Діяльність мовців у діалозі проходить у два основні етапи:

1) до початку діалогу, який більш є ситуацією, ніж діяльністю. Кожен з учасників має власні компетенції, які будуть проектуватися на його формі дії. Переддіалогічні здібності та можливості мовців впливають з їхньої модальності (могти, бажати, вміти вести діалог), передумовних даних (ступінь знання мови, своя поведінка і поведінка оточуючих) і здатності встановлення загальних орієнтирів для осмислення конкуренції або, навпаки, прийняття певного канону. Діалог будується мовцями, які зберігають свої власні характеристики і роблять внесок у розвиток діалогу, проте вони роблять це по-різному.

2) на другому етапі знаходиться суто діалогічна фаза. Діалогований текст – це фрагментований дискурс, ефект мови від ситуації живого спілкування, яка вживає дійсничні ресурси, а також використовує спеціальні жести, рухи, відстань між комунікантами і т. д.

Отже, розмова, як діяльність має послідовні етапи: відкриття розмови або початок, ядро, яке містить інформативні послідовності та складові розмови, і закриття діалогу або його завершення.

Початок розмови має три окремі етапи [3]. Перший є когнітивним визнанням, яке полягає у визначенні особи як члена певного класу або категорії. Другий етап включає стратегії ідентифікації погодження чи неприйняття адресатом за допомогою певних жестів. На третьому етапі розпочинаються соціальні стратегії, наприклад, привітання.

У наш корпус дослідження ми включили три п'єси: “Селестина” Ф. де Рохаса XVI століття [4], “Доротія” Ф. А. Лопе де Вега XVII століття [5], “Погодження дівчат” Л. Фернандес де Моратин XVIII століття [6]. Була зроблена вибірка з 117 прикладів, як розпочинали або відкривали діалог, які класифіковані за семантичною функцією, яку виконує перша репліки. Таким чином, виокремлюються наступні моделі початку діалогу за першою реплікою: 1) роздуми та коментарі, 2) вигуки, 3) накази й розпорядження; 4) питання; 5) комплементи; 6) кличні форми та звертання; 7) приказки, 8) скарги і докори.

У проаналізованих творах роздуми і коментарі часто з'являються в початкових репліках діалогу, оскільки розмова йде між знайомими людьми, які мають, у багатьох випадках інтимні або дружні відносини чи відносини типу “господар-слуга”. Тому, при цих стосунках часто випускаються привітання. У “Селестині” для відкриття діалогу використовуються коментарі подій, інформація про які досить часто не є зрозумілою, що змушує слухача робити запитання.

Calisto. *En esto veo, Melibea, la grandeza de Dios.*

Melibea. *¿En qué, Calisto? (4:Arg. del 1)*

В цьому творі на початку діалогу також виявлено коментарі, які включають в собі запитання про думку співрозмовника, чим стимулюють відповідь адресата:

Calisto. *Hermanos míos, cien monedas di a la madre; ¿hice bien?*

Sempronio. *¿Ay, si hiciste bien! (4:Arg. del 2)*

Інший вид коментарів та роздумів, що зустрічається в “Селестині” є коментар-погроза та коментар-переконавання. Для переконавання адресант застосовує різні стратегії: використовує звертання “*hijo*”, посилається на Бога та говорить про людські почуття і кохання.

В п'єсі “Доротія” також зустрічаємо коментарі такого типу:

Don Bela. *Estoy contento, Laurencio, de haber conquistado la gracia de su madre de Dorotea. Porque hasta tenerla, todo era inquietud y desasosiego de entrambos, y era fuerza que fuese mayor el mío (5:A.III / e.2).*

Gerarda. *El amor y la obligación no sólo me mandan, pero porfiadamente me fuerzan, amiga Teodora, a que os diga mi sentimiento.*

Teodora. *¿En qué materia, Gerarda? (5:A.I / e.1).*

В п'єсі “Погодження дівчат” коментарі та роздуми, що починають діалог, не з'являються так часто, як в попередніх творах. Ці коментарі нерідко потребують у відповідь пояснення та припущення. Таким чином, в XVIII столітті модель коментарів та роздумів для відкриття діалогу трохи змінилася, коментарі стають більш чіткими та зрозумілими, і тому вони не потребують питань та уточнень адресата:

Rita. *Mucho silencio está por aquí.*

Doña Francisca. *Se habrán recogido ya. Estarán rendidos (A.II/e. 14).*

Don Diego. *Mucho se madruga, doña Paquita.*

Doña Francisca. *Sí, señor (6:A.III / e.7).*

Інша модель початку діалогу – це вигуки. Цей спосіб відсутній в творі “Селестина”, на відміну від інших двох. Вигуки в цій функції слугують для підтвердження певного факту, події, захоплення чи прохання про допомогу. **Dorotea.** *¡Brava conversación has tenido con la bendita Gerarda!... (5:A.I / e.2)*ю

Rita. *¡Qué malo es! Pero. ¡Válgame Dios! ¡Don Félix aquí! (6:A.I / e.9).*

Наказ і розпорядження є іншим способом, що відкриває діалог. Ця модель з’являється для того, щоб підкреслити контекст “господар-слуга”, “мати-донька”, тобто ієрархічні відносини. Накази в цих п’єсах, у порівнянні з сьогоденням, не є завуальованими, а навпаки, вживають наказовий спосіб без використання слів, які б пом’якшували наказ.

Calisto. Pármeno. Detente. Escucha qué hablan éstos; veamos en que vivimos (4:Arg. del 1).

Dorotea. *Llama recio, si no te duele la mano (5:A.I / e.5).*

Don Diego. *Venga usted acá, señorito, venga usted ... ¿En dónde has estado desde que no nos vemos? (6:A.III / e.10).*

Найпродуктивнішим способом початку діалогу є питання, які ми розподіляємо на: питання для отримання інформації, питання про отримання або запропонування послуги, питання для отримання думки, питання-ідентифікація, питання-дорікання.

В питанні доріканні розпочинається діалог з пострікання адресата:

Dorotea. *¿Mas que me preguntas de dónde vengo? (5:A.IV / e.6).*

В питанні-ідентифікації адресант розпочинає розмову для того, щоб дізнатися про особистість адресата:

Fernando. *¿Quién me llama, y que es lo que me manda? (5:A.III / e.8).*

Areúsa. *¿Quién anda ahí? ¿Quién sube a tal hora en mi cámara? (4:Arg. del 7).*

В питанні щодо думки адресата використовуються мовні кліше для запиту про враження співрозмовника щодо певних подій чи фактів:

Dorotea. *¿Qué te parece desta visita, Celia? (5:A.II / e.3).*

Calisto. *¿Qué te parece de lo que hoy ha pasado? (4:Arg. del 2).*

Питання про отримання або запропонування послуги насичені звертаннями, позитивною лексикою за для досягнення своєї мети:

Calamocha. *¿Gusta usted de que eche una mano, mi vida? (6:A.I / e.8).*

Питання про отримання інформації є найчастотнішим способом, щоб розпочати діалог. Ці питання направлені на адресата для отримання інформації щодо певного факту чи події. Реакція адресата – це відповідь. Початок діалогу з таким питанням означає, що мовці мають дружні чи родинні відносини або вони просто знайомі. Зазвичай діалог з таким початком відбувається між мовцями, які вже бачилися до того або вже говорили, а зараз знов починають розмову після певної паузи чи перериву. Тому в цій моделі початку діалогу відсутні вітання чи інші ритуальні знаки. Прагматичною помилкою вважатиметься, якщо вітання буде повторено:

Celestina. *¿De qué te santiguas, Sempronio? Creo que en verme.* (4:Arg. del 5)

Marfisa. *¿Cómo vienes desta suerte?* (5:A.I / e.6).

Don Diego. *¿No han venido todavía?*

Simón. *No, señor* (6:A.I / e.1).

Одним з найцікавіших способів відкриття діалогу є комплемент. Його ілюктивна мета полягає у створенні та підтримці дружньої атмосфери. Мовці, які їх застосовують, хочуть виразити солідарність та повагу, встановивши таким чином контекст, який би сприяв взаємодії співрозмовників. Комплемент – це стратегія ввічливості, мета якої полягає в тому, аби адресат не відмовився б співпрацювати або не відмовив би в проханні:

Don Bela. *No digo yo lo prometido, pero todo el oro que el sol engendra en las dos Indias me parece poco, y aunque se añadieran los diamantes de la China, las perlas del mar del Sur y los rubíes de Ceilán. Y a ti, discreta Gerarda, a cuyo entendimiento se debe esta vitoria, quiero servir por ahora con estos escudos* (5:A.II / e.1).

Calisto. *¡Oh joya del mundo, acorro de mis pasiones, espejo de mi vista! El corazón se me alegra en ver esa honrada presencia, esa noble senectud ...* (4:Arg. del 11).

Реакція слухача на комплемент зазвичай полягає у спробі зменшенні значення самого комплементу. Ця реакція властива культурі Кастильї і має давнє походження, вона просліджується в творах XVI та XVII століть. Проте слід зазначити, що не було знайдено жодного прикладу такого відкриття діалогу в творі “Погодження дівчат”.

Інша модель початку діалогу включає звертання або кличну форму. Тут виділяються дві групи, коли діалог розпочинається:

1) просто зі звертанням; 2) зі звертанням, після якого слідує синтаксична конструкція. Звертання слугує для того, щоб привернути увагу адресата або для того, щоб розпочати розмову. Звертання, що вживалися без синтаксичної структури, були власними іменами або називали положення або посаду, яку займає адресат в соціальній ієрархії:

Calisto. *¡Sempronio, Sempronio, Sempronio! ¿Dónde está este maldito?* (4:Arg. del 1).

Pármeno. *Señor, Sempronio y una puta vieja alcoholada daban aquellas porradas* (4:Arg. del 1).

Don Bela. *Laurencio.*

Laurencio. *Señor.* (5:A.II / e.1)

Rita. *Señorita ... ¡Eh!, chit ... señorita ...*

Doña Francisca. *¿Qué quieres?* (6:A.II / e.6).

Don Diego. *¡Rita! ¿Pues tú aquí?* (6:A.III / e.1).

Слід відмітити, що в діалозі з відносинами “господар-слуга” мовець, старший за соціальною ієрархією, зове адресата, нижчого за соціальною ієрархією, по імені, нащо той відповідає “*señor/a*”. Ця відповідь включає приховане запитання (*чого Ви хотіли / бажали?*), що пом’якшує форму вислову. Коли ж слуга зове господаря, то той відповідає без завалювань і без пом’якшення форми “*¿Qué quieres?*”

Іншою цікавою моделлю, за якою розпочинається діалог, це приказка. Сьогодні, ми майже ніколи не розпочинає діалог таким чином, проте це можна було робити в XVI–XVII століттях. В творі Л. Ф. Моратина ми не знайшли цей спосіб, що свідчить про те, що починаючи з XVIII століття ця модель поступово починає зникати.

Celestina. *Paz sea en esta casa* (4:Arg. del 4).

Gerarda. *Donde no está el rey, no le hallen* (5:A.V / e.2).

Останній спосіб відкриття діалогу є скарга-докір, який був знайдений в творі Л.Ф.Моратина. Відповідь-реакція слухача завжди полягатиме у поясненні для того, щоб зняти напругу та уникнути конфлікту, який провокує докір.

Doña Irene. *Sola y a oscuras me habéis dejado allí* (6:A.II / e.2).

Doña Irene. *Pues. ¿cómo tan tarde?* (6:A.II / e.5).

На завершення слід зазначити, що мова змінюється з плином часу, а разом із мовою також прагматичні категорії, зміну яких можна спостерігати на прикладах та висновках цього дослідження, які

розпочинають полеміку для подальших наукових розвідок, пов'язаних зі способами відкриття діалогу. **Висновками** цієї статті ми вважаємо наступні результати. Так, ми можемо сказати, що компліменти і приказки з'являються під час відкриття діалогу лише в творах, в той час як сьогодні ця модель майже зникає. Проте, такий спосіб, як скарги й докори, виявлений у вісімнадцятому столітті використовується і в наші дні. Наказ і розпорядження змінили свій характер оформлення у порівнянні з XVI–XVII ст. Тепер вони, як правило, мають тенденцію приховувати конфлікт втручанням в світ адресата, за допомогою формул ввічливості, без яких вживалася ця модель раніше. Роздуми і коментарі з плином часу стають більш чіткими й очевидними, і тому не потребують пояснювальних запитань від адресата. У творах “Селестина” та “Доротея” можна зустріти більше посилок на Бога під час відкриття діалогу. В творі “Погодження дівчат” превалюють посилення на людські почуття і все, що пов'язано з людиною. Ми вважаємо, що це пояснюється тим, що з часом суспільство перейшло від концепту, де Бог займав центральну частину всесвіту, до того моменту, де його місце посіла людина зі своїми почуттями. Це дає змогу пояснити появу форм ввічливості в наказах і розпорядженнях. В релігійному суспільстві особа, що займає високе положення в соціальній ієрархії ототожнюється з Богом для тих, хто знаходиться на нижчому штабелі. З цієї причини господар / Бог може звертатися до нижчого по рангу, не піклуючись про те, що його репліки можуть визвати словесний конфлікт. З часом, людина займає місце Бога, що стоїть в центрі світу, що, як наслідок, вимагає рівного спілкування і обумовлює появу та використання ввічливих форм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Флорій Сергійович Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с. 2. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с. 3. Schifffrin D. Discourse markers / Deborah Schifffrin. – London : Cambridge University Press, 1987. – 364 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

4. de Rojas F. La Celestina / Fernando de Rojas. – Barcelona : Planeta, 1992. – 249 p. 5. Lope de Vega F. A. La Dorotea / Félix Arturo Lope de Vega. – Madrid : Cátedra, 1996. – 485 p. 6. Fernández de Moratín L. El sí de las niñas / Leandro Fernández de Moratín. – Madrid : Ediciones Libertarias, 2003. – 189 p.